

Крила, пера и човки в пещерата Козарника отпреди 80 000 години

Златозар Боев

Съвсем накратко за пещерата - дълги години заради широко-то си предверие и лесната си достъпност, тя е била използвана за пладнуване на големите стада от кози на местните пастистри. По тази причина всичко там от десетилетия е било претърпано, преуплътнено и наситено с минерализираните се... съответни отпадни продукти. Много години преди, а и след това, иманяри са копали и прекопавали слоевете около входа. Пещерата се намира на около 6 км северозападно от град Белозградчик и на 3 км. от железопътната гара Орешец, на около 481 м. н. в. Входът на пещерата е разположен на около 85 м. над околната долина. Общата ѝ дължина е над 210 м.

Много се изписа през последните десетина години за Сухата пещера, Сухи Печ или Козарника, както стана известна и на световната научна общност. Българо-френските археологически разкопки, започнали от 1996 г., безспорно донесоха нова и съвсем неочаквана за световната наука информация, касаеща не само най-древните съвременни човечеци в Европа, но и техния бит, включително животинското им обкръжение. Оказа се, че дивечът, който е хранел и обличал древните хора, е не по-малко интересен от самите тях.

Започнатото археологическо проучване под ръководството на археолога проф. Николаѝ Сираков (1996-2004) гоказва, че част от материала, за който е настоящата статия, е отложен през късния плейстоцен, през т.н. Вюрмски стадиял, съответ-

стващ на старокаменната епоха (палеолита) от археологическата периодизация и е отпреди 80 000 до към 16 000 г. пр.Хр. Данните на палеозоолозите Васил Попов и Маргарита Маринска доуточняват тази възраст като определят, че най-древните останки са от късен палеолит (прехода от интергладциал 2 към пленигладциал 2). Те са открили останките на 62 таксона гребни бозайници – насекомоядни (земеровкоподоб-

ни, таралежоподобни), гризачи, прилепи и зайцеобразни – изключително разнообразие, доказващо богатството на природата по онова време.

Многобройният палеоорнитологичен материал заслужава специално представяне, но не би било безинтересно да споменем, че в Козарника са открити останките и на 26 вида едри бозайници, сред които съвсем не липсват и някои „екзотични“ видове от съвременна гледна точка. Примерно тундровият (или северен) елен (*Rangifer tarandus*), лосът (*Alces alces*) и алпийският козирог (*Capra* cf. *ibex*). На тези три едри копитни бозайници ареалите днес са се оттеглили далеч на север или във високите Алпи и те отдавна са напуснали пределите на нашата страна. По същия начин днес са се превърнали в чуждоземни и обикновеният сенокосач (*Ochotona pusilla*), големият скокливец (*Allactaga major*), степната пъструшка (*Lagurus lagurus*), както и два вида полевки – тъмната полевка (*Microtus agrestis*) и тундровата полевка (*Microtus oesonotus*).

Любопитно е, че наред със съвременния човек (*Homo sapiens*), в околностите на Козарника преди 200 000 – 130 000 години е живял и другият палеолитен човек – неандерталецът (*Homo neanderthalensis*). Последният, както е известно не издържал конкуренцията с „разумния“ си конкурент и измрял. Като него по това време са живели, но също са измряли и големорогият елен (*Megaloceros* cf. *giganteus*), пещерната мечка (*Ursus spelaeus*), пещерната хиена (*Crocota crocuta spelaea*), степният бизон (*Bison priscus*), горският тарпан (*Equus caballus*

Панорамен изглед от входа на пещерата Козарника, 05.09.1993 г. (Сн. З. Боев)

germanicus) и примитивната невестулка (*Mustela praeivalis*). Крайно редки у нас днес са и някои намерени там гризачи като скачащата мишка (*Sicista subtilis*), черногръдият хомяк (*Mesocricetus newtoni*) и сивият хомяк (*Cricetulus migratorius*).

Козарника е и единственото място в България, където са открити останките на 3 вида рисове – изоаровия (*Lynx issiodorensis*), пещерния (*Lynx spelaeus*) и един още не-

Лос (*Alces alces*)

доопределен до вид рис (*Lynx sp.*). Рисовете съвсем не са единствените хищници от семейството на котките, открити в пещерата. Сем. Felidae е представено с цели 15 таксона (но и от по-древни епохи), сред които са широкозъбият хомотериум (*Homotherium latidens*), ножозъбият хомотериум (*Homotherium crenatidens*), котката на Мартелу (*Felis lunensis*), гивата котка (*Felis silvestris*), евроазиатската пума (*Puma pardoides*), европейският ягуар (*Panthera gombaszoegensis*), пещерният лъв (*Panthera spelaea*), неопределени до вид махайродус, пантера, котка и гр. ... Гигантската периерова прахиена (*Pachycrocuta perrieri*) е тежала до 190 kg, а етруският чакал (*Canis etruscus*) като нея оползотворявал хранителните останки от плячките на други по-едри хищници. Т. н. „странен вълк“ (*Xenocyon sp.*) се смя-

та за родоначалник на червения вълк и на африканското хиеново куче. Открити са доказателства за съществуването и на още поне 3 вида елени, 3 вида антилопи, 1 тар и 1 кон ...

От по-разпространените (условно) видове бозайници в пещерата са установени останките (кости и зъби) на кафява мечка, обикновена къртица, голяма и малка кафявозъбки, белокоремна белозъбка, водни земеровки, зайци, лалугери, слепи кучета, сиви,

ръждиви, подземни и снежни полевки, воден плъх, оризищна и горска мишки.

Нека след толкова изреждания си поемем дъх и уточним, че този невероятно богат „зоопарк“ е съществувал в обкръжението на пещерата Козарника в периода 80 000 – 16 000 г. И друго – останките на толкова много животни са попаднали в пещерата не

Голям скокливец (*Alactag major*)

само чрез древните хора - нейни обитатели, но и чрез четириноги и двукрили хищници, които също са се възползвали от нейния уют – порове, лисици, бухали и улулици Затова тук намираме и останки от различни гущери, риби, прилепи, водни и крастави жаби и др.

Тъй като темата ни е за птичия свят, оставил следите си в пещерата, си заслужава да изтъкнем, че най-вероятният „акумулиращ агент“ на хилядите птичи кости тук са били бухалите. Следи от прободните отвори от мощните им нокти са останали завинаги върху отделни дълги кости на птиците – техни жертви в онова отдалечено време Внимание: в пещерата Козарника досега са открити и проучени 609 кости на птици! Чрез тях узнаваме, че най-малко 58 вида птици са присъствали в менюто на късно-плейстоценските бухали или са живели и използвали пещерата. Разкритата фосилна авифауна е извънредно богата и дава добра представа за характера и разнообразието на природните условия в района на пещерата през късния плейстоцен.

Най-напред нека представим най-интересните - онези, които отдавна са изчезнали, въобще или само от пределите на България. В Козарника намерихме доказателства за присъствието на плейстоценската праяребица (*Perdix paleoperdix*), която е напълно измрял вид, който не е доживял до холоцена. Била е малко по-дребна от съвременната яребица (*Perdix perdix*) и е известна главно от пещери в Западна Европа. Козарника бе първото находище на вида в България и на Балканския полуостров.

В пещерата са намерени и останките на четири други вида птици, които отдавна не се срещат у нас - тетрев (*Tetrao tetrix*), червеноклюна хайдушка гарга (*Pyrhocorax pyrrhocorax*), снежна (полярна) яребица (*Lagopus lagopus*) и снежен бухал (бяла сова; *Bubo scandiacus*). Докато тетревата и червеноклюната хайдушка гарга все още са разпространени в съседни на България страни. Тетревата – в Македония и Сърбия, а червеноклюната хайдушка гарга в Гърция,

Сив хомяк (*Cricetulus migratorius*)

снежната яребица и снежният бухал през последните 12 000 – 10 000 години са оттеглили ареалите си далеч на север ... около и отвъд северната полярна окръжност. Намирането на останки от снежния бухал е интересно потвърждение за широкото разпространение на вида при захлажданията през плейстоцена далеч на юг на Балканите. До 1998 г. видът не бе установяван в страната. Десет години преди това, в 1988 г. от Хърватия бе публикувана първата на Балканите находка на този бореален вид в плейстоценски отложения.

Донякъде е малко трудно за нас да възприемем мозаичния характер на природната обстановка по онова време в тази част на България. Плейстоценските птици от Козарската пещера ни дават много и интересни примери за тогавашното разпространение на т. н. „смесени фауни“. Те съдържали видове със съвсем различни екологични предпочитания към средата от съвременна гледна точка, които днес никъде в Европа и света не обитават съвместно. Такива са например следните няколко двойки видове, които би трябвало да сметнем за

Бял (снежен) бухал (*Buboscandiacus*) – възрастен женски индивид (Рис. Златозар З. Боев)

взаимно изключващи се и несъвместими: (1) снежни бухали и кеклици, (2) снежни яребици и червенокръсти лястовици, (3) тетреви и жълтоклюни хайдушки гарзи, (4) скални лястовици и снежни яребици.

Грабливите птици са представени с общо 6 вида – два вида соколи (обикновен керкenez и вечерна ветрушка) и 4 вида сови – пернатонога кукумявка, обикновена кукумявка, снежен бухал и обикновен (евроазиатски) бухал.

Седемте вида водолюбиви и крайбрежни птици включват зимно бърне, средна пъструшка, ливаген гърдавец, зеленоножка, малък зеленоног водобегач, малък червеноног водобегач и крайбрежна лястовица.

Малкият зеленоног водобегач гнес, но и тогава, е бил прелетна птица, гнездяща в сухите степи на умерения пояс. Сега зимува в тропичните и субтропични ширини и за гнездене предпочита околностите на плитки езера и блатата. Неговите биотопични предпочитания, както и тези на всички останали птици, отлично ни доказват, че преди 80-ина хилядолетия край Козарника е имало пищна и разнообразна природа с интересен и богат животински свят.

Броят на установените горски птици в пещерата е най-голям. Прави впечатление, че от 14-те вида, половината са представители на т. н. северен (бореален) орни-

тофаунистичен комплекс – глухар, тетрев, полярна яребица, лещарка, пернатонога кукумявка, кръсточовка и имелов грозд.

Типично горски са и черешарката, сойката, обикновената чинка, черният грозд (косът), горската бърбрия, сивата врана, както и вечерната ветрушка. Последната гнес гнезди в по-топлата периферия на бореалния и в умерения пояс в Европа и обитава сухи и открити местности с единични дървета, горски и лесостепни участъци, окрaйнини на гори и крайречни гори.

От полските (и полско-степните) птици останки са намерени от 7 вида – пряребицата, полската яребица, пъдпъдъка, червеногърбата сврачка, щиглецът, конопарчето и снежния бухал.

Да не пропуснем и една голяма и много специфична за района на пещерата група пти-

Малък зеленоног водобегач (*Tringastagnatilis*) – възрастен мъжки индивид (Рис. Златозар З. Боев)

ци - скалолюбивите птици. От тях откриваме 10 вида, 7 от които са врабчоподобни – червенokrъста и скална лястовица, пъстър скален дрозд, алпийска (ушата) чучулига, чавка, жълтоклъна и червеноклъна хайдушки гарги. Наред с тях по скалите наоколо и в широкото предверие на пещерата е възможно да са гнездили и черни бързолети, кукумявки и керкенези.

Целият този богат, пъстър, цвръчащ и чуруликащ птичи свят доказва, че през онзи период от палеолита природната обстановка е била твърде разнообразна и различна от съвременната. Съществували са открити тревисти пространства в съчетание с излолистни и широколистни гори, които сега наричаме мозаична лесостеп.

Продължилите мащабни археологически разкопки в пещерата достигнаха нива, чиято възраст значително надхвърля 1 милион години. Досега са разкрити над 21 геоложки слоя като най-старите са от повече от 1 600 000 години, което означава, че е достигната пред-средноплейстоценска възраст. Трябва да посочим, че оценките за долната граница на възрастта са противоречиви. Докато по състава на едрите бозайници едни учени определят възраст от 1,8 – 1,9 млн. г., по състава на гребните бозайници други учени дават възраст от 1,2 – 1,0 млн. г. Повечето са склонни да приемат, че долната граница на най-древните находки е от 1,6 – 1,4 млн. г.

Сензационно е и откриването на поредици от резки върху животински кости на възраст 1,2 – 1,4 милиона години, сочещи за умишленото им нанасяне за изобразяването на някакви символи. Такава „графична“ предписмена дейност на първобитния човек е сред най-древните в света. Но кой е бил той? Предполага се, че става въпрос

Лещарка (Bonasabonasia) – възрастен мъжки индивид (Рис. Златозар З. Боев)

за изправения човек (*Homo erectus*) или за работещият човек (*Homo ergaster*). И в двата случая Козарника се нарежда сред само няколко най-древни, заселени от същинските хора (от рода *Homo*) места в Европа! Интересно, нали? ■

Пъстър скален дрозд (Monticolasaxatilis) – възрастен мъжки индивид (Рис. Златозар З. Боев)